

■ Əbdülhəmid Çolpan

Bu mart ayının yeddisində, çərşənbə günü özbək dram truppası tərəfindən köhnə “Turan” da Qafqaz türklərinin görkəmli ədib və şairlərindən Hüseyn Cavidin dördpərdəli “İblis” faciəsi tamaşaya qoyuldu.

Yoldaş Xurşud qələmi ilə özbəkcələşdirilmiş bu əsər nəzm ilə yazılan bədii, lirik və cəngavər bir tamaşadır. Bu əsərdə mədəniyyət əsri XX əsrdə yaşayan bəşər övladlarının əllərindəki bilik və bacarığı qan tökmək, adam öldürmək, ev yıxmaq kimi əyri və pis işlərə sərf edərək, yamanlıq və yaramazlıqda iblisdən (satana) də qabağa getdikləri göstərilir. Bütün pisliklərin dağarcığı sayılan İblis bu əsərdə “bəşər övladlarının pisliklərini görüb, xəcələt çəkdiyini” bildirir. Əsərin orijinalı belədirmi, yaxud da əl ilə neçə dəfə köçürülmüş nüsxədən özbəkcələşdirildiği üçün, yeni “suyunun suyu” olduğu üçün belə çıxıbmi, deyə bilmərəm, onda dərhal hiss olunan bir ziddiyyət mövcuddur. Yuxarıda dediyi-

miz kimi, “pislik etməkdə bəşər övladları mənədən bətərdir” deyə iddia edən İblis əsərdə pislikləri əvvəldən axıra qədər özü törədir, özü həqiqi amil rolunu oynayır.

Bəşər övladlarının pisliklərindən cana gəlmiş və ona görə də baş götürüb meşələrə getmiş Arif qismən həmin İblisin hiyləsinə aldanıb, böyük cinayətlərə əl atır. Yəni, onu sevən gühənsiz bir qızın (Xəvərin) zəhər içib ölməyinə səbəb olur. Axırda gəlib özü sevdiyi bir qız üçün doğma qardaşını (Vasifi) güllələyir. 1915-16-cı illərdə olmuş Çanaqqala döyüşünü xəyalən gördüyü vaxtda (birinci pərdə), bəşər övladlarına və onları yoldan azdıran İblisə yerə-göyə sığmayan lənətlər yağdırır. Birinci pərdədə bu ovqatda olan və ondan sonrakı pərdələrdə də adamların vəhşiliyindən şikayət edən və İblisi lənətləyən Arif üçüncü pərdədə İblisin əlini öpür, ona bir pir, bir kəramət sahibi, bir Xızır kimi etiqad göstərir. Düzdü, o pərdədə Arif İblisi adam qiyafəsində görüb, onu tanımamışdı, lakin bəşər övladları üçün İblisdən həmişə təhlükə gəldiyini yaxşı başa düşmüşdü ki!

Pyesin sonuncu pərdəsində Anadoludakı türk üsyançılarından bir nəfər (Elxan) göstərilir. Bu üsyançı Anadoluda müttəfiqlərə qarşı ingilis casuslarını, fransız çuğullarını, xəyanətkar (satılmış) ərəb və türkləri ağına-bozuna baxmadan, amansızcasına güllələyir, gurultulu sözlər ilə ədalətdən dəm vurur. Amma özü cahangirlərə qarşı Anadoluda baş qaldıranların (kamalçıların) əleyhinədir. “Ehtimal, kəndli və fəhlə kütləsinin maraqlarına xidmət edən adamdır” - deyə fikirləşmək olardı, amma o köhnə paşalardan biridir, onun sözlərində kasıb-kusub haqqında işarə də yoxdur. Bəlkə də, bu tamaşanın əsl pyesin “suyunun suyu” olmasından irəli gəlir.

“İblis”

ROLLARIN İFASINA GƏLƏK

Səhnəyə giriş-çıxışda, sözləri vaxtında deməkdə, fənərlərin yanib-sönməklərində sezilən cüzi çatışmazlıqları nəzərə almasaq, ümumən hamar və nöqsansızdır. İblis rolunda Əbrar, Arif rolunda Uyğur, ibn Yəmin (xain ərəb) rolunda Seyfi yaxşı idilər. Qızların ikisi də (Rəna, Xəvər) qüsursuz oynadılar. Onlarda yalnız zəriflik, mülayimlik var idi. Başqaları da əməlli davrandılar. Camaat çox, səmərə yaxşı idi: hətta yer çatmadan, qayıdıb gedənlər də çox oldu. Burada balaca bir şeyi qeyd etməyi lazım bildim. Bu tamaşaya “gənclər” adlanan “millətpərvər”lərin də çoxları gəlmişdilər. Hətta yeni şəhər teatrlarından əsla ayrılmayan bəzi “olduqca mədəni” gənclərimiz də bu tamaşada var idilər... Demək, bunlar da, hər halda, öz səhnələri ilə maraqlanmışlar... göz dəyməsin!

“ŞEYX SƏNAN”

(“Kolizey” binası, 29 may)

“...Şeyx Sənan olmasan, əyrində zünnarın qələt!”

Bizə Şeyx Sənan çoxdan bəri tanışdır. Onu bizim sufilərimiz çoxdan tanıyırlar. Təsəvvüf ruhlu bir qəzəlin yuxarıdakı misrası da köhnə zamanların kitablarında vardır.

Sənan Mədinədə tərbiyə almış bir sufi, bir şeyx idi. Hər halda, təriqət yaymaq üçün olmalıdı, Gürcüstana gəlir. Orda bir gözəl gürcü qızını görüb ona vurulur. Həmin andan onun təriqəti də, şəriəti də o qızdan ibarət olur. Sənan o qız üçün özünün ən müqəddəs etiqadlarından üz döndərəndə də dayaz insanlara acı bir gülüşlə gülərdi. O bu işlərin hamısını “həqiqət” üçün, təriqətdən, şəriətdən, sufilikdən, zahidlikdən üstün və yüksəkdə duran bir həqiqət üçün həyata keçirərdi. Dayaz görünmək, riyakar ibadətlər yerinə “həqiqət axtarmağa” gələndən sonra Sənan küfr-lənət daşlarından qıraqda qalmadı. Dayaz baxışlı təəssüb şeytanları onu istədikləri qədər danlayıb qarğadılar!

Bu şeyxin həyatını teatr üsulu ilə canlandıran Hüseyn Cavid, Qafqaz türklərinin güclü ədib və şairlərindən olan Hüseyn Cavid, bildiyimə görə, şeyxin bir vurğunu və həvəskarı idi. Məhz bu coşqun sevgi nəticəsində 9 səhnəlik şeirlə yazılmış mükəmməl bədii-fəlsəfi bir əsər meydana çıxmışdır.

Onda bu “zünnar ilə bağlanmış” Şeyx Sənanın ruhi yaşantıları, cünunluq həyatı tam mənasında göstərilmişdir.

Xurşid yoldaşın tərcüməsi o qədər də tərifəlayiq deyil. Etiraf etməliyik ki, bizdə hələ belə kamil bədii əsərləri “özbəkcələşdirə” bilən yetkin bir güc yoxdur. Ona görə də, tərcümə arzu olunan dərəcədə yaxşı olmasa da, hər halda yararlıdır.

Ancaq əsərin qoyulması (postanovkası) üçün qiymətli Uyğurumuz çox səy göstərmişdir. Bütün tərkibi ilə 11 nəfərdən ibarət olan qara günlü bir teatr truppası ilə truppadan beş-on dəfə artıq gücü qıraqdan cəlb edib, tamaşanı bu qədər əməlli və sərbəst çıxarmaq böyük uğurdur. “Kolizey” kimi əjdaha bir səhnədə “Şeyx Sənan” kimi ağır və güc tələb edən bir əsəri canlandırmaq özbək teatrının həqiqi vurğunları varlığına bir sübutdur.

Tamaşa, ümumən götürəndə yaxşı alındı. Xüsusən, Şeyx Sənan yaxşı idi. Birinci pərdədə Şeyx Kəbir vəzifəsini məharətlə yerinə yetirən Basit məsuliyyətli dərviş rolunda gözlədiyimiz nəticəni göstərə bilmədi. Başqa rolların üzərində dayanmıram. Onlar tamaşa boyunca bəzi çatışmazlıqları ilə bərabər, bütövlükdə hamar idilər.

Tamaşanın özü də vaxtında başlanıb, vaxtında qurtardı. Xalq sevinci içində idi. Son səhnələrin birində Uyğur yoldaş ayrıca alqışlanıb, kütlə adından ona bir qızıl saat hədiyyə olundu. Camaat çox, “Kolizey” binası dolu, səmərə yaxşı idi, xüsusən fəxri yerləri “satmaq”da tamaşanın məsul müdiri yoldaş Mirə Qadir Quşbəyiyevin ciddi təşəbbüskarlığı öz işini görmüşdü. Yeganə teatr truppamızın məhv olmadan, yaşamaqda davam etməsi məhz belə səmərəli təməllərə görədir.

Özbək dilindən tərcümə edən:
Akif Azalp

30 noyabr 2019

WWW.KASPI.AZ

SƏRBƏST
17